

HELSINKİ SONRASI TÜRKİYE -AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ

Ziya Öi”

Potansiyel AB üeliğ aday ÷kelerin demokratikleşme ve iktisadi dönüşüm süreçlerinde rol oynayan güğbir etmen olmakla birlikte, bu ÷kelerde tepviklerin yanısıya, birtakım kopulları da berab erinde getirmektedir. Eğer kopullar ve tepvikler arasındaki hassas denge uygun bir biçimde oluşurulmıyorsa ve tepvikler uygulanan şartların açılışına göre yetersiz kalıyorsa, bu durum aday ÷kenin içsiyasetindeki değpimi yavaşlatacaktır. Bu durum ayrıca devletin içinde ve dışında kilit noktalarda yer alan, demokratik açılımları ve AB üeliğnin doğal sonucu olarak bazı hassas siyasi alanlarda hakimiyetlerini yitirebilecek grupların güdenmesine yol açacaktır. Potansiyel AB üeliğ, değpimin sağlanması için gereken itici güğsağayacak önemli bir dış güç veya çpa oluşurmaktadır. Buna karşın, değpim için gereken temel itici güğün, ÷kenin içpolitikasıya pekil veren aktöler tarafından oluşturulması gerektiğ gerçeğ göz ardı edilmemelidir. Bu makale, bu geni” çerçe ve içerisinde Helsinki sonrası Türkiye AB ilişkilerinin eleğirel bir incelemesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Aralık 1999 da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi nde Avrupa Konseyi nin Türkiye yi aday ÷ke olarak resmen kabul etmesi, Türkiye -AB ilişkilerinde temel bir dönüm noktası niteliğ tabırmaktadır. Daha önce 1996 yılında Türkiye Gümrük Birliğ ne dahil olması. Gümrük Birliğ nin Türkiye üzerindeki etkilerini küünsemek tabii ki doğu olmaz, ancak tam üeliğn henüz gerçekleştirilmediğ göz önüne alınarak üzerinde tartışılması gereken nokta Türkiye nin iç siyaset ve ekon omide, 1990’larda bazı Orta ve Doğu Avrupa ÷kelerinde olduğu gibi geniş çaplı dönüşümler yapılamamış olmasıdır. Açıkçası Helsinki kararıytakiben reformların yapılm ası için gereken tepviklerde belirgin gelişmeler göüdü AB normlarının yanısıya, IMF gibi çok taraflı kurumlar tarafından ortaya konulan küresel normlara uyma baskısı son dönemlerdeki Türkiye açısından siyaset ve ekonomide gereken değpimi sağlayacak ortamı yaratılmıtır. Bu durum, yerlelik devlet geleneklerinin bıyaktığ tarihsel mirasa, hatta Türk çöğlölme deneyiminin beraberinde getirdiğ paradokslarıya rağmen gerçekleştirilmiştir.

Yine de geniş tabanlı bir demokratikleşme gündemine karşı olan gúçlü bir blok, Türk siyasi sisteminin daimi bir özelliği olmuştur. Bu blok tam üyelik için gereken katılın kriterlerinin karşılanması için hazırlanan "Ulusal Rapor" un içeriğinin oluşturulmasında ve daha yakın zamanda siyasi reformun kilit unsurlarının yer almasıyla asaların okarılmasında yapılan gecikmede de önemli rol oynamıştır.

Yeni Demokrasilerde AB nin Öemi

AB üeliğ tarafından sağlanan olumlu sinyaller (önceleri potansiyel daha sonra gerçek) ilgili toplumların ciddi miktarlarda doğrudan yabancı yatırım çekmelerine imkan vermiştir. Dö ticaret ve yabancı yatırımın artmasıyla ivme kazanan hızlı iktisadi büyüme, iç siyasette ya'anana demokratik büyüme sürecine olumlu etkilerde bulunmuştur. Bununla beraber gelen istikrarlı demokrasilerin doğuşu ise sırasıyla iktisadi istikrar ve kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Bu nedenden dolayı uygun ekonomik ve siyasi gelişmeler birbirini desteklemekte ve özellikle son yıllarda güçlü ekonomilerin ve olgun demokrasilerin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Aynı süreçleri, daha az bir yodunlukla olmakla birlikte, yeni yüzyılın ilk yıllarında AB üeliğ için beklemede olan Komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa da, önceñ Macaristan, Polonya ve çek Cumhuriyeti gibi ökelerde gözlemlemek mümkündür.

Belirtilen bu süreçler açıkça ulusal s-devlete meydan okumakta, özellikle aday ökelerdeki ulusal elit tabakanın ayrıcalıklı konumlarına karşı bir tehdit unsuru oluşurmasından dolayı bu tabaka arasında huzursuzluğ neden olmaktadır. Farklı şekilde belirtilmi olsa da, büyümenin toplumun geneli için olan ekonomik faydası çok yüksek olabilir. Fakat, aynı zamanda bir takım gruplar için siyasi anlamda büyümenin getireceğ maliyeti azımsamak yanlış olur. Açıkçası bu gruplar ayrıcalıklı konumlarının ve menfaatlerinin zarar görmemesi için hassas siyaset alanlarındaki hakimiyetlerini kaybetmek istemeyeceklerdir.

Dönüm Noktası Helsinki Zirvesi: Resmi Tepkiler ve Reformların Hızlanması

Hiç kuşku yok ki Helsinki Zirvesi nde alınan karar ilerleyen süreçte içinde siyasi ve ekonomik reformların yapı lmasıyla hızlanmıştır. Avrupa Komisyonu nun 2000 Mart ında yayımladığı Katılın Ortaklığı Belgesi (KOB) değişim sürecini aktif olarak başlatmıştır. KOB, kısa ve orta vadede Türkiye nin Kopenhag Kriterleri'ni ekonomik ve siyasi anlamda tamamlaması için gereken basamakların altını çizmiştir. KOB politik alanda, vatandaşlık

hakların genişletilmesi ve insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması gibi konularda kapsamlı adımlar belirlemektedir. Hedefler, tam anlamıyla düşünce ve ifade beyan etme özgürlüğünün sağlanmasından, inkencenin kaldırılmasına, insan hakları ile ilgili kanunların deşilmesine kadar gitmektedir. Tasarlanan reformlar arasında adaletin iletisinin ve etkinliğinin artırılması (Devlet Güvenlik Mahkemeleri dahil) ile birlikte anadil de eğitim ve TV, radyo yayınında ana dilin kullanılması gibi konular bulunmaktadır. Son olarak Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm yolunun bulunması önemli bir öncelik olarak tanımlanmıştır.

2002 yılının ikinci yarısına geldiğimizde AB kriterlerine uyum aşısından son derece önemli adımların atıldığı gözlenmektedir. Özellikle düşün cezasının kaldırılması ve anadil de eğitim gibi konuları içeren kültürel hakların genişletilmesi kapsamında gerçekleştirilen reformlar oldukça olumlu gelişmeler olarak nitelendirilebilir. Çok kısa bir süre zarfında AB kriterlerinin yerine getirilmesi açısından önemli bir ilerleme kaydedilmesine rağmen, bu gelişmelerin tamamlandığıysalarda ilerleme kaydedilmesi gereken dört ana unsur güncelliğini korumaktadır. Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm getirilmesi, ordunun siyasetteki yerinin yeniden belirlenmesi, kültürel hakların genişletilmesi bağlamında alınan kararların gerçek anlamda hayata geçirilmesi ve ekonomide kalıcı bir iyileşirmenin sağlanması önümüzdeki dönemde çözümesi gereken temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belirtilen bu dört unsurun herbirinin gelecek yıllarda ciddi sorunlar yaratması olasılığı son derece yüksektir. Helsinki Zirvesi nde alınan kritik karardan bu yana geçen 2,5 senelik zaman zarfında Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi açısından gelişmeler sağlanıp olmasına rağmen, vurgulanan bu dört unsur çerçevesinde geniş kapsamlı bir ilerleme kaydetmeden katılm müzakerelerinin başlatılmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

Helsinki Zirvesi ile başlayan kurumsal diyalog süreci ve sonuç olarak yapılmakta olan reformlara hız kazandıranma gücü Türkiye nin içsiyasetine derin etkilerde bulunmuştur. Bu bağlamda ilginç olan nokta, oluşan yeniden yapılanmanın geleneksel sağ-sol ekseninde açıklanamıyor olmasıdır. Bu durumda siyasi partilerin, baskı gruplarının ve kamu oyunun Helsinki Zirvesi sonrasında bir dönüme uğradığını incelenmesi çok ilginç bir araştırma konusu olmaktadır.

Batılıpma, Türkiye Cumhuriyeti nin kuruluşu olan 1923 ten beri üst düzey siyasilerin en temel gayesi olmuştur. Gerçekten de Batılıpma çabalarının köklerini, 18 ve 19.

yüzyıllarda yapılan Osmanlı reformlarına kadar dayandırmak mümkündür. Nihai AB üyesi olarak savaştan sonraki dönemde de, özellikle 1960'ların başlarından itibaren resmi devlet ideolojisi olarak ilan edilmiş olan Batılılaşma ve modernleşme çabalarının en gerekli tamamlayıcısı olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle Türkiye'deki hemen hemen tüm siyasi partiler, bazıları için üstü kapalı şekilde de olsa, AB üyesi için belli bir taahhütte bulunmuşlardır. Hatta geleneksel olarak Türk dış siyasetinde Orta Doğu'yu nihai hedef olarak gören İslami kesim bile son yıllarda AB lehinde olacak şekilde konularını değiştirmiştir.

Türkiye'deki bazı çevreler tarafından en çok gündeme getirilen konu, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin güvenliğini açısından çok kritik bir öneminin olduğudur. Buradaki temel fikir budur; Türkiye'nin katılımı sırasında olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Yapısında faal bir biçimde yer alarak, Avrupa'nın güvenliğini konusunda önemli katkılarda bulunabilir. Bu argümanın doğal sonucu olarak, Türkiye'nin katılımıyla birlikte sadece güvenlik avantajlarına karşılık olarak, kültürel haklar ve Kıbrıs sorunu gibi hassas konularda Kopenhag Kriterleri'nde önemli ölçüde bir gevşeme olması gerektiği beklentisi bulunmaktadır.

Ayrıca bu pek çok nedenden dolayı fazla geçerliliği olmayan bir argümandır. Ne var ki, yukarıda vurgulanan durum güvenlik konularını önemli olmadığı ve otomatik olarak küçümsenmesi gerektiği anlamına gelmemelidir. Burada vurgulanması gereken nokta, Türkiye'nin yapacağı güvenlik hizmetinin, demokratikleşme ile ilgili reformlarla ikame edilemeyeceği ve Kopenhag Kriterleri'nde bir gevşeme yaratmak amacıyla kullanılması mümkün olmadığıdır.

Türkiye'de bulunan AB taraftarı koalisyon, geleneksel, güvenlik odaklı zihniyeti temsil eden kesime meydan okuyarak, AB ile bütünleşmenin her şeyin ötesinde olduğunun halka anlatılmasında önemli katkılarda bulunabilir. Diğer önemli bir nokta da, Kopenhag Kriterleri'nin tamamlanması için gereken reformların esasen Birliğe katılmasak bile gerçekleştirilmesi gereken değerli reformlar oldukları gözler önüne serilmelidir. Bu reformların sadece AB kriterlerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş idari rollerinin olmadığı belirtilerek, reformlar bir nevi içselleştirilmelidir. Reformların sadece AB ile bütünleşmek kaygısıyla gündeme gelmediğinin vurgulanması AB lehinde olan kesimin konumunu daha da güçlendirecektir.

Türk ekonomisi ticari anlamda daha "imdiden AB'ye entegre olmuştur". Helsinki Zirvesi sonrasında; eğitim, teknoloji ve diğer alanlarda yapılan Toplum Geneli projelere

aktif katılım olanağı şeklinde pek çok yeni fırsat doğuyor. Ağaç Türkiye'nin bu i birliğ projelerinden yararlanabilmesi büyük ölçüde yapacağı girişimlere ve dolayısıyla kendi yeteneğine bağlıdır. Diğer bir anlamda tam üyelik yolunda, resmi üyelik den evvel geni" çaplı bir gayri -resmi üyelik süreci yapılması gerekmektedir. Sivil toplum ağı ile artan etkileşim ve devlet dışı aktörlerin katılımı tepeden tırnağı yapılan üyelik sürecinde merkezi bir rol oynayacağı benzetilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin AB'nin kabul görmü bir üyesi olması büyük oranda bilim , teknoloji, eğitim, kültür, spor, iletişim ve yatırım gibi sadece güvenlikle sınırlı kalmayan konularda yapacağı somut katkılara dayanmaktadır.

Ayrıca Türkiye sadece kendi sınırları içinde olanlarla sınırlı kalmayıp, İslam dünyası ile ilişkilerini geli"tirmek isteyen ve çok kültürlü bir Avrupa yaratmayı hedefleyen olubuna katkıda bulunabilir. Avrupa, sınırları içerisinde azımsanamayacak bir mülüman azınlık barındırması ve coğafi açıdan İslam dünyasına olan yakınlığı nedeniyle, Amerika ya nazaran, yakın bir ilişki konusunda daha istekli görünmektedir. Aslında, Türkiye zengin kültüründeki İslam dışı motifleri de ekleyerek çok kültürlü bir Avrupa oluşturulmasında İslam ın da ösesine giderek katkıda bulunabilir. Özellikle 11 Eylül den sonra bu vizyonun anlam kazanabilmesi ve hayata geçirilmesi amacıyla, iki önemli ön koşul bulunmaktadır . İlk olarak, Türkiye kendi sini Avrupa ve İslam dünyalarına çok kültürlü bir model olarak sunacak ise, gerçek anlamda demokratik bir devlete dönüşmesi önem kazanmaktadır. İkinci olarak, Avrupa'nın da içe dönük olmaktan öğp daha küresel bir oyuncu kimliğine bürünmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, AB sadece kendi iç dinamikleri ile değil, daha geniş anlamda bölgesel ve küresel süreçlerle ilgilenebilmelidir. Mevcut Türkiye -AB ilişkilerindeki sorunların temelinde büyük ölçüde AB'nin içe dönük doğması yatmaktadır. Türkiye küresel boyutta rol oynayan bir AB içinde , Orta Doğu Bölgesi'nde dar anlamda güvenlik sağlama dışı AB için stratejik bir önem taşıyan bir üye haline gelebilir . Ağaç bunlar uzun vadeli vizyonlardır ve bunların somut bir hale dönüşmesi için iki tarafta da köklü adımlerin yapılması gerekmektedir.

çok açıktır ki Avrupa da homojen bir yapı sergilememektedir. Avrupa da siyasi yelpazenin farklı elemanları arasında çok kültürlülüğün anlamı ve sınırları konusunda ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Gerçek anlamda bir çok kültürlü Avrupa fikri Avrupa Solunun vizyonuna yakın gözükse de bu durum son yıllarda yukarı doğru bir ivme kazanan Avrupa Sağ tarafından hoş karşılanmamaktadır. Benzer şekilde Avrupa'nın da küresel bir aktör olması da uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. Türkiye'nin bu uzun vadeli vizyona

ayak uydurması için üstesinden gelmesi gereken engellerin hiç de kolay olmadıkları son derece abıkkardır.

Bu arada AB kopullar ve tepvikler karmasıy geliptirerek Türkiye nin AB ye katılmaya katkıda bulunabilir. Son yıllarda yapılan olumlu gelişmelere rağmen, AB nin üzerine düşen işlevi yeterince yerine getirdiğini savunmak pek de mümkün olmamaktadır. AB tarafından veril en belirsiz ve çelişkili sinyaller ve tam üyelik uzun vadede gerçekleştirilecek bir olasılık olması Türkiye deki AB karşı koalisyonun konumunu daha da güçlendirmektedir. AB daha gelişmiş bir finansal destek sağlar, daha yapıysinyaller gönderir ve aynı zamanda Türkiye deki geniş çaplı sivil girişimleri destekler ise AB genişleme sürecinin diğer örneklerinde olduğu gibi güç dengesini yeni oluşan AB taraftarı koalisyon lehinde önemli ölçüde değiirebilir. Daha da ötesi, AB nin Türkiye nin güvenlik ile ilgili endişelerine duyarlılık göstermesi ve Türkiye nin konularıyla olan sorunlarına daha dengeli bir yaklaşım izlemesi, ülke iç dengeleri olumlu yönde etkilemek açısından birinci derecede önem kazanmaktadır. Gerek Türkiye gerek AB nin verilen taahhüllerine uymama eğlimleri tam üyelik sürecini n yavaşlatılmasına neden olmuştur. Bu sürecin daha etkin şekilde devam ettirilmesi tarafların Helsinki kararları çerçevesindeki taahhüllerini daha güçlü bir şekilde yerine getirmelerine bağlıdır.